

Kıbrıs Ağzı Bitki Adları (I)

Tayyibe Uç
(Gazi Magosa)

Kıbrıs'ta iklimin kurak olmasına, yağışın az olmasına bağlı olarak bölgede su sorunu yaşanmaktadır. Bu nedenle orman örtüsü zayıftır. Üstelik Kıbrıs'ta da bitki örtüsü, dünyanın çeşitli bölgelerinde olduğu gibi insanlar tarafından bozulmuştur. Yangınların neden olduğu kayıpların ormanları çok etkilediği söylenmektedir. Ayrıca tarım çalışmaları ve ev yapımı için ağaçların kesildiği bilinmektedir. Eskiden kesilip azalan sedirler günümüzde korunmaya alınmıştır. Ancak küresel ısınmayla kayıpları en aza indirmek için var olan bitkilerin çok iyi korunması bilinci, her yaşta insana aşılanmalı, atık kâğıtların dönüşümü yeniden sağlanmalıdır. Kurumlarda, çöplüklerde atık kâğıtların sürekli yakıldığını öğreniyoruz ve içimiz acıyor. Gerekli önlemler alınmazsa, çölümsü bitki örtüsünün her yeri kaplaması kaçınılmaz son olacaktır.

Ormanlar kuzeyde dağların denize bakan yamaçlarında yer almaktadır ve bu bölgelerde kızılçam, habbe çamı, ardıçlar, kocayemişler vardır. 30-35 derece kuzey enlemleri arasında bulunan Kıbrıs'ta en geniş alanı kurakçıl bitkiler, makiler kaplamaktadır. Melengiçler en yaygın makilerdendir. Aşılındığında antepfıstığı verdiği için melengiçler ekonomik yönden önemlidir. Makilerin arasında, ardıçlar, bademler yer almaktadır. Doğal olarak su bulunan yerlerde bitki türleri çeşitlidir.

Ada'ya çeşitli dönemlerde bazı bitkilerin getirilip dikildiğini ya da tohumdan üretildiğini, özellikle İngiliz'in sömürge döneminde bu yolu denediğini çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz. Örneğin bataklığı kurutmak, sıtmayı önlemek amacıyla Balıkesir köyüne dikilen okaliptüs, bölgenin ilk ağaçlarından (yaklaşık 110 yaşında) gösterilmektedir (Yapıcıoğlu 2004: 560). Dışarıdan getirilen bu bitkilerin adlarının genellikle çeviri yöntemiyle Türkçeye aktarıldığını görmekteyiz. Örneğin "Çin feneri (İng. Chinese Lantern'den; Yapıcıoğlu 2004: 154), cennetkuşu ağaççığı (İng. Bird of Paradise Bush; Yapıcıoğlu 2004: 244-245), kelebek ağaççığı (İng. Butterfly Bush adlı ağaççığın çıkardığı nektarla kelebekleri

cezbettiği ileri sürülmektedir; Yapıcıoğlu 2004: 171-173), orkide ağacı (İng. Orchid Tree'den; Yapıcıoğlu 2004: 238), şişe fırçası ağacı (İng. Bottle-brush Tree'den; Yapıcıoğlu 2004: 328), beyaz süpürge ağacı biçiminde belirlenen tamlamanın (İng. "white broom; Yapıcıoğlu 2004: 266) İngilizceden çeviri olduğu açıktır. Bu türden örnekleri daha da artırmak olası diyebilirim.

İklimi ve coğrafi konumu gereği, Kıbrıs bitkileri Akdeniz Bölgesi bitki örtüsüyle benzeşmektedir. Genel bitki örtüsüyle ilgili adlandırmada Kıbrıs, Anadolu'dan pek de farklı değildir. Özellikle süs bitkileri, bahçe bitkileri çoğu zaman Anadolu'yla paralellik gösteriyorsa da Kıbrıs'a özgü adlandırmalar da vardır. Beni bu çalışmaya heyecanla iten, halkın ad verme eğilimini, somutlaştırma yeteneğini, bitkinin özelliğini canlı olarak dile getirerek göz önünde canlandıran alevağacı, altıntop, ebedenölmez, gecetüten, karçiçekleri, kaymaktabağı, tülçiçeği gibi adları. Üstelik bazı bitkilerin adları kadar görünümlerinin de etkileyici hatta büyüleyici olduğunu düşünüyorum.

Kaynaklarda Kıbrıs'a özgü olarak nitelenen kimi bitkilerin Anadolu'da yaygın olmasa da yetiştiğini görmekteyiz. Örneğin Kıbrıs patatesi de denilen kolakas, "Kıbrıs'a has bitki ve onun toprak altında yetişen meyvesi" biçiminde tanımlanarak onun Kıbrıs'a özgülüğü vurgulanmıştır (Yorgancıoğlu 2000: 61). Hatta bu yargı, edebi eserlere de yansımıştır. "Dünyada olup da Kıbrıs'ta olmayan çok şey var. Kimsenin molohiyası, kolokası yok!" (Şener Levent, Dalgaları Aşarken, Avrupa Gazetesi, 5.11.1997; Hakeri 2003: 186). Oysa, Derleme Sözlüğü'nde "kolakas [kokguç, kolakoz] Patatese, yerelmasına benzeyen, etli yemeği yapılan bir çeşit sebze." biçiminde madde başına alınarak tanımlanmış, Antalya ve Kıbrıs'tan derlendiği gösterilmiştir (DS/VIII : 2907). Ayrıca ful adlı bahçe ağaççığı da bazı kaynaklarda "Kıbrıs'a özgü süs bitkisi. Bahçesi olan evlerin genelinde bulunan yasemin türü bitki. Yaseminden daha koyu bir kokuya sahip olan bu bitki, Kıbrıs'tan sonra Sicilya'da da bahçeli evlerde yetiştirilmektedir." (Kıbrıs Türk Ağzına Özgü Sözcükler 2006: 41), "Yasemin, Kıbrıs adasına özgü olan bir çiçektir." (Kıbrıs Türk Ağzına Özgü Sözcükler 2006: 102) denmekte; ancak Türkiye'de bilinen genel sözlüklerde de madde başında yer alan ful, dış mekân süs bitkisidir ve Latincesi "Casmin sambac" olarak verilmektedir (Türkçe Sözlük, Dil Derneği 1998: 469; TDK, Türkçe Sözlük 2005: 718). Yasemin de Lat. Jasminium biçiminde verilmiş ve gezgin bir terim olarak gösterilmiştir

(Baytop 1994: 281). Sözün özü, bu tür yargı ve kaynaklara ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

Elbette her yörenin kendine özgü doğal hatta endemik bitki örtüsü, onu adlandırması ve söz varlığı vardır; böylece halk, ağız özelliğini yansıtarak dile damgasını vurur. Örneğin Kıbrıs'ta kokmak, özellikle 'kötü kokmak' anlamını karşılıyorken, tütmek 'hoş ve güzel koku vermek' anlamındadır. "Ayakları kokar onun." "Yaseminler tüterken yola çıkmış." cümleleri savımızı kanıtlar niteliktedir. Hatta, güzel kokmak eylemi tür tür tütmek biçiminde ikileme yoluyla pekiştirilerek vurgulanmaktadır. "Örtüler, yorganlar tür tür defne yaprağı tüter." (Hakeri 2003: 299).

Korunmaya alınan 53 endemik bitki türü, KKTC Çevre Dairesi'ne göre, "Yalnızca Kıbrıs adasına aittir." Latince adlarıyla sıralanan bu listenin ilk 17 bitkisi "Kuzey Kıbrıs endemiği"dir. Adları Latince olarak verilen bu endemik bitkiler için alan çalışması yapılarak ayrıca bunlara halkın verdiği adlar yapı bakımından değerlendirilmelidir. Bunlar alevkayası sinekkapanı (Yapıcıoğlu 2000: 256), baklakurutan (Yapıcıoğlu 2000: 222), çobankaldırtan (Yapıcıoğlu 2000: 74-75)... gibi yerel adlarla Kuzey Kıbrıs Yaban Çiçekleri adlı eserde de yer almıştır. Medoş lalesi, orkideler gibi korumaya alınmış süs bitkileri de vardır.

Pek çok uygarlığa beşiklik etmiş olan Kıbrıs'ta Rumca, Ortadoğu kökenli ve başka dillerden kısacası ortak kültür mirasından kaynaklanan bitki adlarının olduğunu görüyoruz. Bitki adları bakımından Kuzey Kıbrıs yerel söz varlığını bir araya getirmeyi amaçladığım bu çalışmada, halktan en çok da halkbilimcilerin çalışmalarından derlediğim, taradığım verileri; şu kaynaklarla karşılaştırarak vermeyi uygun gördüm: *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*, Erdoğan Saracoğlu'nun *Kıbrıs Ağzı*, Oğuz Yorgancıoğlu'nun *Kıbrıs Türk Folkloru*, S. İlkseven'in *Kuzey Kıbrıs'ın Doğal Orman ve Park Ağaçları*, N. Osam'ın editörlüğünde OK-DER Yayını, *Kıbrıs Türk Ağzına Özgü Sözcükler*, V. Vehbi'nin *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Yabancı Çiçekleri ve Tıbbi Bitkileri*, İbrahim Yapıcıoğlu'nun *Kuzey Kıbrıs Yaban Çiçekleri ile Kuzey Kıbrıs Ağaç ve Ağaççıkları*. Anıt eserlerimiz *Derleme Sözlüğü*, *Tarama Sözlüğü*, *Türkçe Sözlük* temel başvuru kaynaklarımız oldu. Sözcüklerin kökeni bakımından *Sir Gerard Clauson*'un, *Hasan Eren*'in, *Andreas Tietze*'nin etimolojik sözlüklerine, çeşitli ansiklopedik sözlüklere, Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* gibi kaynaklara başvurduğum. Kıbrıs ağzı bitki adlarını, özellikle süs bitkilerini ve bu terimlerin yapısını incelerken Latince karşılıkları için Prof.Dr. Yusuf

Dönmez'in *Bitki Coğrafyası* ile Prof. Dr. Turhan Baytop'un *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Dr. Gürkan Ceylan'ın *Dış Mekân Süs Bitkileri ve Peyzajda Kullanımları* adlı eserlerden yararlandım.

Adbilimi (onamastik) dallarından bitki adlarını araştırırken halkbilimcilerinin çalışmalarından ve halktan yararlanmak temel koşuldur. Ancak bu tür çalışmalar emek, sabır, zaman ve çabayı gerektirmektedir. Bazen bir bitkinin adını öğrenebilmek uzun zaman aldı. Kaynak kişilerden topladığımız verilerin adları, bölgeden bölgeye değiştiğinden ve bazen de yazılı kaynaklarda yer almadığından, ayrıca üniversitelerde botanik bölümleri bulunmadığından çok zorlandığımı söyleyebilirim. Ayrıca, çalışmayı yeni verilerle sürdürmeyi tasarlamaktayım. Alan çalışmalarının zaman içinde ekip oluşturarak, olgunlaşarak çeşitleneceğine inanmak istiyorum.

Kıbrıs'a özgü bitki adlarını şimdilik biçim ve anlam bakımından incelemeye çalıştım.

BİÇİM AÇISINDAN BİTKİ ADLARI:

Kıbrıs'a özgü bitki adlarından yalın ve türemiş yapıda olan terim çok azken, birleşik yapıda olanlar çok fazladır diyebilirim. Bu durumu aşağıdaki adlar da kanıtlamaktadır.

I. YALIN YAPILI BİTKİ ADLARI:

cemile: Güney Amerika kökenli yaygın adı begonvil (Fransız Kaptan Bougainvillea'nın adından, Tietze 2002/I: 304), kırmızıya çalan eflatun, kırmızı, mor, pembe, beyaz gösterişli çiçekleri olan sarmaşık türü ağaççıklardandır. Anadolu'da kimi yörelerde gelinduvağı, konsolos çiçeği de denen (Ceylan 2004: 69) bu bitkiye Kıbrıs'ta cemile adı yakıştırılmıştır. Arapça kökenli ve "güzel hanım" anlamındaki cemile, bir özel adken genelleşerek sarılıcı bitki ve onun çiçeğine ad olmuştur. Hem yazılı (Hakeri 2003: 49) hem de sözlü kaynaklarda cemile, çok yaygın kullanılmaktadır. Gül, yasemin, nilüfer gibi çiçek adları hanımlara ad olurken, tam tersi bir eğilimle cemile, kadın adından bitkiye aktarılmıştır. Ayrıca, yaygın olmamakla birlikte, Kıbrıs'ta aynı bitkiye *gelintacı* da dendiği belirlenmiştir (Yapıcıoğlu 2004: 352-354).

cümbez: "Meyvesi incir biçiminde, hamken yeşil, pişmesi için meyveleri tek tek bıçakla yarılan çok uzun ömürlü ağaç (Ficus sycomorus). Mısır'dan getirildiği rivayet edilen cümbez, Derleme Sözlüğü'nde yalnızca Kıbrıs'tan derlendiği görüyoruz (DS/III: 1027). Gazimağusa'daki Lala Mustafa Paşa Camisi avlusundaki cümbez fidanının Katedral'in açılışının yapıldığı 1312 yılında dikildiği belirtilmektedir" (Hakeri 2003: 55). Bu görkemli anıt

ağacın yaşı hakkında kaynaklar uzlaşmaktadır. (S. İlkseven 2004: 94; Yapıcıoğlu 2004: 525).

fitne: Arapça “1.bela, mihnet, sıkıntı. 2.ayartma, azdırma. 3.fesat, ara bozma, karışıklık, ihtilal” (Devellioğlu 1970: 322) gibi olumsuz anlamları çağrıştıran bir sözcükken, çok güzel kokulu dış mekân süs bitkisi için kullanılması benim için çok şaşırtıcıydı. Halktan kimileri, “insanı ayartacak, yoldan çıkaracak, kıskırtacak kadar güzel” anlamını karşıladığını dile getirdiler, hatta Osmanlıca bilen, Türkiye’de Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerini okumuş Kıbrıslı meslektaşlar, bu olumsuz anlamları hiç de düşünmediklerini ifade ediyorlar. Bu durum, Osmanlıca Sözlük’teki 7. anlam için de (“Güzel yüz, güzel göz, güzel kadın”) geçerlidir. Sözün özü, Kıbrıs’ta fitne bitkisi için anlam iyileşmesinden söz etmek aykırı olmamalı.

Fitne’nin Latincesi Kuzey Kıbrıs Ağaç ve Ağaççıkları’nda “Plumeria P. Obtusa” olarak verilmiş, “İki adet çiçek, bütün eve yeter.” biçiminde bir söylemle kokusunun keskinliği vurgulanmıştır (Yapıcıoğlu 2004: 112-113). Fitne, bazı kaynaklarda fitnetçiçeği adıyla “Soğan köklü, yaprakları ince, uzun, çan biçimi çiçekli, genellikle al ve sarı renkli kış sonları, ilkbahar başlarında açan bir tür bitki.” biçiminde tanımlanmaktadır (Hakeri 2003: 102). Bu tanım, iki farklı fitne olduğu izlenimini yaratmaktadır.

gavcar (kavcar): Kökenine ilişkin doyurucu bilgi bulamadığımızı ancak çabuk kuruyan çokyıllık bitki gavcarın *kav* (yanıcı nesne) sözcüğünden kaynaklanabileceğini düşünmek çok da aykırı olmamalı. Divanü Lugati’t-Türk’ten beri söz varlığımızda belirlenen *kav*, Türk lehçelerinde yaygındır (Eren 1999: 218). Kav’ın yanıcı özelliği, bitki kavcar’ın adlandırılmasında etken olabilir. İki metreye yaklaşan boyu ve gösterişli sarı çiçekleriyle dikkati çektiğini söyleyebiliriz. Yeşil yapraklarından çorba, yemek yapımında yararlanıldığını, kuru gövdesinden küçük sandalye, şamandıra yapıldığını kaynaklardan öğreniyoruz (Vehbi 1991: 21, Saracoğlu 2004: 300). Halk arasında *maraha* (Vehbi 1991: 21) ve *şeytanotu* (Yapıcıoğlu 2000: 29-30) olarak da adlandırılışı belirlenmiştir. Tarama Sözlüğü’nde “*Kavcar*: Kıvılcımla tutuşabilen nesne, kav.” Derleme Sözlüğü’nde “kavcar (I) 1.Ağaç rendelenirken çıkan talaş. (Burdur) 2.Ardıç ağacının kabuğu.(*Fethiye-Muğla) kavcar(II) 30-40 cm. uzunluğunda, kemik saplı çalı, budak kesmeye yarayan bıçak. (*Bodrum-Muğla)” anlamlarıyla belirlenmiştir. Sözün özü, Kıbrıs ağzındaki gavcar bitki adının Anadolu ağzlarında farklı anlamlarda belirlenmişse de Kıbrıs Türk ağzında yapraklarından gövdesine değin çok yararlanılan bitkiye ad olmuştur.

II. TÜREMİŞ YAPILI BİTKİ ADLARI:

Bu gruptaki adların çoğu, aşağıda da görüleceği gibi addan ad yapma eki +Cık ekiyle türemiştir. Ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak ad ve

sıfatlara küçültme, pekiştirme, sevgi, acıma ifadesi katan; ayrıca adlar türeten + Cık eki, Kıbrıs ağzında birçok sözcüğe anlam inceliği katmaktadır (evcik, kahvecik, adamcık...).

ekşilice:Addan ad yapma ekleriyle *ekşi+li+ce* biçiminde türemiştir. ‘Yaprakları yoncayı andıran, uzun sapları üzerinde sarı çiçekleri olan ve sapı yendiğinde ekşi tat veren bir yabani bitki’nin **ekşili**, **ekşile**, **ekşi üçgül** olarak da kullanıldığı; ancak yaygın şeklinin ekşilice olduğunu söylenebilir (Hakeri 2003: 87, Saracoğlu 2004: 288, Vehbi, 1991: 40).

fatmacık: Arapça kökenli (< Fâtıma) özel hanım adından küçültme ekiyle *fatma+cık* biçiminde türemiştir. Kıbrıs’ta orkidenin dişisi için kullanılmaktadır (Hakeri 2003: 96).

saatçik: (Arapça kökenli *saat* sözcüğünden +*çik* küçültme ekiyle *saat+çik* biçiminde türemiştir) Kıbrıs Türk ağzlarında iki ayrı bitki için kullanılmaktadır. Latincesi *passiflora*, genel dildeyse *çarkıfelek*, *fırıldakçiçeği* gibi adlarla tanınan (Ceylan 2004: 150) bitkiye Kıbrıs’ta benzetme yoluyla saatçik denmektedir.

Kıbrıs’ta ayrıca, tohumları kuyruklu bir bitki için de saatçik ve değişikleriyle saatçik dendiğini yazılı ve sözlü kaynaklardan öğreniyoruz. “Kuruyan tohumların teki, bez üstüne alt tarafından iğne gibi sokulduğunda kuyruğu saatin yelkovanı gibi döndüğünden bu adla anılmaktadır” (Hakeri, 2003: 251). Derleme Sözlüğü’nde bu bitkinin *iğnelik*, *iğneli ot* biçimlerinde madde başında yer aldığını, eşanlamlıları olarak da *saat otu*, *turnagagası* bitki adlarıyla karşılandığını görmekteyiz (DS/ VII: 2512).

köpecik < *köpek+cık* biçiminde addan ad yapma ekiyle türemiş olan bu sözcük için *dildamak* daha yaygın olarak kullanılmaktadır (Hakeri 2003: 190). Bu yerel adların ve ölçünlü dildeki *aslanağzı*’nın da benzetme yoluyla yapıldığını söyleyebiliriz.

yusufçuk:Arapça kökenli (< Yûsuf) özel addan *yusuf+çuk* biçiminde addan ad yapma ekiyle oluşmuş olan bu türev, Kıbrıs ağzında ‘yabani orkidenin erkeğine verilen ad’dır ve mandalina için de kullanılmaktadır. Çok anlamlı olan yusufçuk, Türkiye’de olduğu gibi zooloji terimi olarak (kuş ve böcek adı) da kullanılmaktadır (Hakeri 2003: 318).

III. BİRLEŞİK YAPILI BİTKİ ADLARI:

Birleşik yapıli bitki adları, daha çok belirtisiz ad tamlaması biçiminde ve tamlananı ağaç ya da çiçek adlarından oluşmaktadır. Böylece tamlanan kendi anlamını korumakta ya da başka özellikler göstermektedir. Birleşik yapıli bitki adları şu yollarla oluşmaktadır:

1. Ad Tamlaması Biçiminde Oluşan Bitki Adları:

a)Belirtisiz Ad Tamlaması Biçiminde Kalıplaşan Birleşik Sözcükler:

Ağrıçiçeği, alevağacı, barışçiçeği (yelkençiçeği), karçiçekleri, kaşıkçiçeği, tülçiçeği... gibi bitki adları belirtisiz ad tamlaması biçiminde oluşmuştur ve tamlananı öz anlamını korumuştur. Bu terimlerle ilgili olarak kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır:

ağrıçiçeği ‘Zakkum’ < Eski Türkçe *agu* ‘zehir’ (Clauson 1972: 78) *çiçek+i* iyelik ekiyle oluşturulmuştur. Tamlayan ağrı (zehir) sözcüğü, bitkinin niteliğine ilişkin ipucu vermektedir. Derleme Sözlüğü’nde ağrı (ağu) çalısı, ağacı, dalı... biçiminde kullanılan zakkum’un Kıbrıs’taki yerel adı ağrıçiçeğidir (Saracoğlu 2004: 258). Ayrıca ağrıağacı da kullanılmaktadır (Hakeri 2003: 3, Vehbi 1991: 35). Bu adlandırmanın Türkiye’ye koşut olduğunu görmekteyiz.

alevağacı:Türkçe *alev* ve *ağacı* sözcüklerinden belirtisiz ad tamlaması biçiminde oluşup kalıplaşmış bitki adlarındandır. Alev sözcüğünün ayınlı yazılmasına ve ünlü uyumuna uymamasına karşın, Türkçe olduğu üzerinde köken araştırmacıları uzlaşmıştır diyebiliriz (Tietze 2002: 150). Eren’in Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nde alev sözcüğü madde başında yoktur; ancak yazar alev’in kökeninin Türkçe olduğu konusundaki görüşünü araba maddesinde vermiştir (Eren 1999: 14). Alevağacı, adını görkemli alev rengindeki büyüleyici çiçeklerinden almıştır ve bu ad, bitkinin çiçeğine ilişkin ipuçları vermektedir. Böylece halkın verdiği bu ad, nedenli yani nedene dayalı bir addir ve bitkiye çok yaraşmaktadır diyebiliriz.

Lat. *dolonix regia* olarak gösterilen alevağacının Madagaskar’ın yerli ağacı olduğu ileri sürülmektedir (Yapıcıoğlu 2004: 177). Kıbrıs’ta deniz kıyısını, güneşi ve rüzgârsız ortamları sevdiğini gözlemlediğimiz alevağacı, dış mekân bitkilerindedir. Türkiye’de Akdeniz ikliminin egemen olduğu bölgelerde rastlanan gülbrişimin yapraklarına benzediğini ancak alev rengi çiçekleriyle çok dikkat çektiği söylenebilir. Üstelik Türkiye’de aynı adı taşıyan, Latincesi “*Photinia*” (Dönmez 1985:184) olarak verilen bitki adının Kıbrıs’taki adaşısıyla bir ilgisi olmaması gerekir. Birçok Türkiyeli alevağacıyla Kıbrıs’ta karşılaştığını dile getirmektedir.

arpaçiçeği: < *arpa* ve *çiçeği* sözcüklerinden belirtisiz ad tamlaması biçiminde (Türkçenin çekirdek sözcüklerinden olan arpa’nın kökenine ilişkin değişik yaklaşımların olduğunu, Hint-Avrupa dillerinden (Toharca?) olabileceği (Clauson 1972: 198), yabancı kökenli olma olasılığı üzerinde duran kaynaklar da vardır (Eren 1999: 19, Tietze 2002/ I: 200). Kıbrıs’ta arpa tarlaları buğdaya oranla çok fazladır. Arpaçiçeği, arpa zambağı, buğdayçiçeği adı verilen morumsu kırmızı çiçekleri olan bu kır çiçeğini genel dilin sözlüklerinde ve Derleme Sözlüğü’nde bulamadığımızı, yalnızca Gülseren Tor’un Mersin ağzında belirlediğini sözlerimize ekleyelim (Tor 2004: 32)

arpazambağı: *arpa* ve *zambak* (< Ar. zanbak TDK 2005: 2222) sözcüklerinden benzetme yoluyla oluşturulmuştur. Arpaçiçeği'nin daha az yaygın adıdır.

Balonçiçeği: Fransızca *balon* sözcüğünden yararlanarak bitkiye ad veren halk, kapsül şeklindeki baloncuğu andıran meyveleri neredeyse bitkinin niteliğine ilişkin ipucu vererek çiçeklerini göz önünde canlandırıyor. Halkın yakıştırdığı bu adın, elimizdeki verilere başka kaynaklarda yer almadığını sözcüklerimize ekleyebiliriz.. Bazı kaynaklarda altın yağmur ağacı olarak verilmesi, İng. "Golden Rain Tree"nin çevirisinden kaynaklanmaktadır (Yapıcıoğlu 2004: 474).

barışçiçeği (yelkençiçeği): Tamlayanı Türkçe *barış* (*yelken*) sözcükleriyle çiçek tamlananının kalıplaşmasıyla birleşik sözcük biçiminde oluşturmuş bir kültür bitkisidir. Yeşil yaprakları arasında ender olarak beyaz yaprak açan bu salon bitkisini Kıbrıslı, ak yaprağıyla bayrak gibi (barış özleminin göstergesi olarak olsa gerek) ya da yelken olarak adlandırmıştır. *Spathiphyllum* adıyla dünyada tanınan bu salon çiçeğinin çok rastlanan bir kültür bitkisi olduğunu, Türkiye'de Latincesinin eksiltili biçimi **spat**; ayrıca **barış**, **kobra** adlarıyla adlandırıldığını sözcüklerimize ekleyebiliriz.

buğdayçiçeği Latincesi "Agrostemma githago" olarak belirlen, özellikle buğday tarlaları içinde görülen, morumsu kırmızı çiçekli bir yıllık bitkidir (Baytop 1994: 53). Derleme Sözlüğü'nde "buğday çiçeği ilkbaharda buğday tarlalarında biten mor renkli bir ot" biçiminde tanımlanmıştır (DS/II: 780, Suboğaz-Gaziantep).

dua ağacı: Arapça *dua* ve Türkçe *ağacı* sözcükleriyle belirtisiz ad tamlaması biçiminde halkın oluşturduğu birleşik sözcüktür. Kollarını, dallarını gökyüzüne doğru uzattığı için bu çama halkın dua ağacı adını yakıştırdığını, böylece onu göz önünde canlandırıldığını ve bu adın sözlü kaynaklardan belirlendiğini söyleyebiliriz. *Norfolk adası çamı* adıyla Kuzey Kıbrıs Ağaç ve Ağaççıkları'nda yer aldığını, bunun da İng. "Norfolk Island Pine" teriminin çevirisi olduğunu, değerli kerestesinden gemi yapımında yararlanıldığını sözcüklerimize ekleyebiliriz (Yapıcıoğlu 2004: 58-59).

dulçiçeği: Türkçe *dul* ve *çiçeği* tamlamasının kalıplaşmasıyla oluşmuştur. Dul, Eski Türkçe < **tul**'dur (Eren 1999: 123, Tietze 2002: 658) ve *uyuzotu* bitkisinin diğer adıdır, cilt hastalıklarında, özellikle uyuz için kullanıldığı belirlenmiştir (Vehbi 1991: 519).

gelinçiçeği: Türkçenin çekirdek *gelin* ve *çiçeği* sözcüklerinin kalıplaşmasıyla oluşmuş ve yepyeni anlamları karşılamaya başlamıştır: **1.** Karçiçeklerinin diğer adı. **2.** Buket yaparken ana çiçeklere ek olarak kullanılan küçük beyaz çiçekler. Bu adlandırmalar sözlü kaynaklardan belirlendi. Genel dilde *gelin çiçeği* dendiğinde, gelinlik giysisinin

tamamlayıcı ögesi olan buket olarak hazırlanmış çiçek akla geldiğini sözlerimize ekleyelim.

iffetağacı: Arapça “temizlik; namus” anlamlarındaki *iffet*, bir ağaççığa halk hekimliğinde kullanıldığı için mi ad olmuştur? İffetağacı yanı sıra halkın *rahipbiberi* adını da benimsediğini öğreniyoruz (Vehbi 1991: 58). Bu adlarla ilgili yeterli bilgi bulunmadığını, pek de bilinmediğini; ancak Latincesi kaynaklarda “*Vitex agnus-castus*”, genel terimiye hayıt olarak verilmektedir (Baytop 1994: 132).

karçiçekleri: VIII. yüzyıldan bu yana Türkçenin söz varlığında belirlenen kar (Clauson 1972: 641) sözcüğü, ağacın niteliğini yansıtmaktadır. Martta yeşil dalları üzerinde kar tanecikleri izlenimini uyandıran beyaz çiçekleriyle, görkemli görünümüyle dikkat çeken bu ağaçlar, elimizdeki kaynaklarda henüz yer almamıştır. Adını öğreninceye değin “büyüleyici ağaç” adını vermek zorunda kaldığımı sözlerime eklemeliyim. Neredeyse çiçekleriyle ilkbaharın müjdecisi olan bu ağaca yaygın olmasa da **gelinçiçeği** de dendiğini, her iki adın da bitkiye çok yakıştığını söyleyebiliriz. “Akdeniz, Kanarya Adaları ağaçlarından *beyaz süpürge ağacı* biçiminde belirlenen tamlamanın de İngilizce “white broom”dan çeviri olduğu açıktır (Yapıcıoğlu 2004: 266).

kaşıkçiçeği: (Eski Türkçeden beri söz varlığımızda yer alan *kaşık* (< *kaşuk*, Clauson, 1972: 671) ve *çiçek* sözcüklerinden) Parlak yeşil yaprakları arasındaki kaşığı andıran parlak kırmızı, pembe çiçeklerinden adını alan bu saksı bitkisinin botanikteki yaygın adı antoryum’dur. Kaşıkçiçeği adı da belirtisiz ad tamlaması biçiminde oluşup kalıplaşmıştır ve tamlananı öz anlamını korumaktadır.

kılıçiçeği: Eski Türkçede ve Türk lehçelerinde yaygın bir sözcük olan *kılıç* (Clauson 1972: 618) belirtisiz ad tamlamasının tamlayanını oluşturmuştur. Yapraklarının kılıca benzemesinden yararlanarak oluşturulduğu açıktır. Kaynaklarda arpaçiçeği, arpa zambağı, buğdayçiçeği olarak da yer aldığını söyleyebiliriz (Vehbi 1991: 22). Türkiye’de birkaç salon bitkisine de bu adın verildiğini sözlerimize ekleyebiliriz.

mişçiçeği: (< Arapça *misk* ‘güzel koku’dan) Mavimsi eflatun, mor, pembe kelebek kanadı gibi incecik çiçekleri ve hoş kokusuyla adına yaraşan bir kültür bitkisidir. İlkbaharda bahçeleri donatan misçiçeği, Kıbrıs’ta hem yazılı kaynaklarda hem de halk arasında çok yaygındır.

samançiçeği: *Saman* Eski Türkçeden bu yana söz varlığımızda yer alan bir sözcüktür ve belirtisiz ad tamlamasının tamlayanı olarak bu yapıda yer almıştır. Türk lehçelerindeki yaygınlığı ve başka anlamları kaynaklarda belirlenmektedir (Eren 1999: 354-355, Clauson 1972: 829). Çiçeğin kokusunun bal kokusu olduğunu, balın kokusunu bu çiçekten aldığı, demetler halinde toplanarak baş aşağı asılarak kurutulursa, yıllarca rengini

yitirmeden saklanabileceği söylenmektedir. Halk arasında *ölmez çiçek* diye adlandırılması da bu özelliğini yansıtmaktadır (Vehbi 1991: 51).

seytanotu: (Arapça *şeytân* ve Türkçe *ot* sözcüklerinden) Uyuzotu yerine halkın eskiden kullandığı şifalı bitkidir. Cilt hastalıklarında, özellikle uyuz için kullanıldığı belirlenmiştir (Vehbi 1991: 51).

tülçiçeği: Tamlayanı Fransızca *tül*, tamlananı Türkçe *çiçeği* sözcüklerinden kaynaklanan bu birleşik ad da benzetme yoluyla oluşturulmuştur. Bu ad, neredeyse bitkinin göz önünde canlanmasını sağlıyor. İncecik yeşil dalları ve yapraklarıyla dikkat çeken saksı bitkisini Türkiye’de *kuşkonmaz* adıyla tanıyoruz. Kıbrıs’ta ender de olsa bahçelerde de görülen bu bitkiye tülçiçeği adı daha da yaraşüyor. Hem de bu ad, “körpe sürgünleri sebze olarak kullanılan kuşkonmaz” ile karışmasını da önlemektedir.

yelkençiçeği: < ET. *yel-ken* ve *çiçeği* sözcüklerinden benzetme yoluyla oluşturulmuş birleşik sözcüktür; *barışçiçeği*’nin diğer adıdır. Yelken türemiş sözcüğünün Türk lehçelerindeki yaygın kullanımına dikkati çekerek T. kökenli olduğunda Türkologlar uzlaşıyorsa da *yel* adından ya da *yel-mek* eyleminden geldiği konusunda farklı görüşler ileri sürmektedirler (Clauson 1972: 928, Eren 1999:449) .

yumurtaotu: Eski Türkçeden beri söz varlığımızda yer alan *yumirtga/ yumurtga* (Clauson 1972: 938) ve *otu* sözcüklerinden oluşmaktadır. Tamlayanındaki yumurta sözcüğünün ekin tarlalarında oluşan bu bitkinin adında yer alması, körpe yapraklarının yumurta ile pişirilmesinden dolayı olmalıdır (Vehbi 1991: 52). Bu bitkiye serçeotu da dendiğini öğrendik (Kaynak kişi: Oğuz Yorgancıoğlu).

b) Tamlayan ve Tamlananları Anlam Kaymasına Uğramış Belirtisiz Ad Tamlaması Biçiminde Oluşmuş Bitki Adları:

Bu gruptaki birleşik yapıli bitki adlarının hem birinci hem de ikinci sözcükleri kendi anlamları dışında kullanılarak, tamlanana iyelik eki eklenerek yepyeni bitki adlarını oluşturmuştur. Bu gruptaki birleşik sözcükler Türkçenin söz türetme ve kavramlaştırma gücünü yansıtmaktadır.

aslandişi: < ET. *arслан* (Clauson 1972: 238)+ *diş* (< ET. *tış* (Clauson 1972: 557, Tietze 202: 629) ve *-i* iyelik ekinin belirtisiz ad tamlamasının kalıplaşması yoluyla oluşturulmuştur. Çokyıllık dikenli bir yaban bitkidir (Vehbi 1991: 27). Türkiye’de şifalı bitkiler arasında yer verilen aslandişi ile yalnızca adaş mıdır, yoksa aynı bitki midir elimizdeki verilerden bunu kestiremiyoruz.

ayıyoncası: Eski Türkçeden beri söz varlığımızda yer alan *ayı* (< ET. *ayığ* Clauson 1972: 45-46, Eren 1999: 28) ve *yonca* (< Eski T. *yorınçga* Clauson 1972: 971, Eren 1999: 457) sözcüklerinden belirtisiz ad tamlaması

biçiminde oluşmuştur, kengerotu yerine halkın türettiği bir yapı olarak belirlenmiştir (Vehbi, 1991: 19).

cehennemtopuzu: Arapça *cehennem* ve Türkçe *topuz* (< *top*+(u)z Eren 1999: 412-413) türemiş sözcüğünden oluşmuş birleşik addır. Hem birinci hem de ikinci sözcüğü kendi anlamı dışında kullanılarak salata olarak yararlanılan kök bitkiye ad olmuştur. “Turpgillerden şalgama benzer bir bitki” biçiminde tanımlanmaktadır (Hakeri 2003: 49). Bu kök bitkiye Bulgaristan ağzında, Şumnu’da *alabaş* dendiğini öğrendik (Kaynak kişi: Mehmet Alkan).

cennetnarı: Birinci sözcüğü Arapça, ikincisi Farsça kökenli iki sözcüğü birleştiren Kıbrıslı, ad olarak bir bahçe bitkisine bu adı yakıştırmıştır. Olgun ve taze meyvesi ile çiçeği aynı dalda bulunabilen, meyvesi halk hekimliğinde kullanılabilen, ender rastlanılan bahçe bitkisidir. Türkiye’de *kudretnarı* olarak adlandırıldığını sözlerimize ekleyelim.

domuzbağırsağı: Eski Türkçeden beri Türkçenin söz varlığında belirlenen *domuz* (< *toņuz* Eren 1999: 118-119) ve *bağırsak* (< *bağırsuk* Clauson 1972: 320) sözcükleri yepyeni bitki adını oluşturmuştur. “Hayvanlara yedirilen yabancı bir ot.” biçiminde tanımlanmaktadır (Kıbrıs Türk Ağzına Özgü Sözcükler: 50).

gelinbaşlığı: Eski Türkçeden beri söz varlığımızda yer alan *gelin* (ET. *kelin* < kel- (i)n Clauson 1972: 719) ve *başlığı* (baş+lık Clauson 1972: 381) türemiş sözcükleri Kıbrıs Türk ağzı yepyeni bir bitki adını benzetme yoluyla oluşturmuştur. Lat. *yucca* adıyla da bilinen, başak görümlü güzel çiçekleri olan bu bahçe bitkisinin kılıç gibi yaprakları vardır, uçları dikenlidir (Yapıcıoğlu 2004: 123). Görkemli çiçeklerini betimlemek için olsa gerek Anadolu’da bu bahçe bitkisine *yuka* yanında *avizeçiçeği* de denmektedir.

gelintacı: Kıbrıs’ta yaygın adı cemile (begonvil) olan bahçe bitkisinin diğer adı olarak belirlenmiştir (Yapıcıoğlu 2004: 352-354). *Gelin* (ET. *kelin* < kel- (i)n Clauson 1972: 719) ve Ar. kökenli *taç* (Devellioğlu 1970: 1210) sözcüklerinden benzetme yoluyla oluşturulmuş birleşik sözcüktür. Ancak bu adla konuşma dilinde karşılaşmadığımızı; beyaz, güzel kokulu çiçekleri olan bir başka sarmaşık türü bahçe bitkisine gelintacı dendiğini, elimizdeki verilere göre yazılı kaynaklarda yer almadığını sözlerimize ekleyelim.

gocagarığnesi: Tamlayanı tamlamadan oluşmuş, kalıplaşmış bir bitki adıdır. Türkçe *goca* (< *koca*)+ *karı*+ *iğnesi* (< Orta T. *yigne* Eren 1999: 187) yapısındadır, bir yaban bitkisine ad olmuştur. “İlkbaharda çiçek açan yabancı ot. Üzerinde bulunan iğne şeklinde kısımları, kesilip bırakıldığı zaman zemberek gibi bükülür.” (Kıbrıs Türk Ağzına Özgü Sözcükler: 50) Tohumları iri iğnelere benzediğinden böyle adlandırılmış olmalı.

horozlalesi: Her ikisi de Farsça kökenli *horoz* ve *lale* sözcüklerinden oluşmuş birleşik adı Kıbrıslı, kır bitkisine ad olarak yakıştırmıştır.

Gelincikgillerden, kırmızı ve büyük çiçekli bir kır bitkisi olarak tanımlanagelen bu çiçek için Türkiye’de *gelincik* kullanılmaktadır (Hakeri 2003: 149).

kaymaktabağı: (< Türkçe *kaymak* ve Arapça *tabak* sözcüklerinden) İri, güzel, beyaz çiçeklerinden adını alan bu bahçe bitkisi de benzetmeden yararlanılarak oluşturulmuştur. Birleşik sözcüğün ne kaymak ne de tabakla ilgisi vardır; ancak yepyeni bir bitki adını karşılamış, neredeyse çiçeği göz önünde canlandırmıştır. Batı Anadolu’da Aydın’da, İzmir’de *yoğurtkeçesi* olarak adlandırılması da aynı eğilimden kaynaklanmaktadır. Baharda bahçeleri süsleyen bu dış mekân bitkisi için ölçünlü dilde *beyaz zambak*, *gelin zambağı* da denmektedir.

kirpidikeni Elimizdeki verilere göre tek kaynakta karşılaştığımız dikenli bir yaban bitkidir (Vehbi 1991: 17).

2. Sıfat tamlaması biçiminde oluşan bitki adları:

Gatmeri sıfatı Kıbrıs ağzı bitki adlarında sıkça kullanılmaktadır. Örneğin; gatmeri ful, gatmeri menekşe, gatmeri yasemin... gibi (Hakeri 2003: 110).

gatmeri (katmerli) cemile: Gelinduvağı, begonvil adlarıyla tanınan dış mekân bitkisi sarmaşık türü adını katmerli çiçeklerinden almıştır.

gatmeri mergiz: Katmerli nergis yanında yerel ağzıda “gatmeri mergiz” biçimi de belirlenmiştir (Yapıcıoğlu 2000: 216).

3. Ortaçlarla kurulan birleşik yapıli bitki adları:

Geçici sıfat olarak kullanılan ortaçlar (sıfat-fiiller) kalıplaşmaya uğradıktan sonra kalıcı ada dönüşebilir. Kıbrıs ağzında bu türden bitki adları çoktur. Bunların en ilginç ve yaygın örnekleri bence ebed(en)ölmez, gecetüten gibi bitki adlarıdır.

ağlargüler çiçeği: Birleşik yapıli bubitki adı, söz öbeği *ağla-r* ve *gül-er* ortaçlarından oluşmuştur. İkiçeneklilerden süs bitkisi olarak yetiştirilen ve biyolojinin soyaçekim deneylerinde çok kullanılan bir bitki biçiminde tanımlanmaktadır (Hakeri 2003: 4) *gecesefası* ya da *akşamsefası* eşanlamlısı olarak gösterilmektedir (Saracoğlu 2004: 259).

baklakurutun: Arapça kökenli *bakla* ve T. *kuru-t-an* biçiminde ortaçla oluşmuş Kuzey Kıbrıs yaban çiçeklerindedir. Halk ağzında *canavarotu* olarak da adlandırıldığını öğreniyoruz (Yapıcıoğlu 2000: 222).

çobankaldırtan: Farsça kökenli *çoban* (Tietze/I 2002:525) ve *kal-dır-t-an* biçiminde oluşmuş, “Kıbrıs endemiği” olarak adlandırılan pembe, sarı çiçekli dikenli yaban bitkilerindedir (Yapıcıoğlu 2000: 72-73).

ebed(en)ölmez: Arapça kökenli *ebeden* (ebediyyen, sonsuza kadar; asla Tietze/I 2002:684) ve T. *öl-mez* biçiminde ortaçla kurulmuş, adını özelliğinden alan, çok yaygın yaban çiçeklerindedir. Kuruyan mavimsi,

eflatunumsu, pembemsi, sarımsı çiçekleri aynı kaldığı, dökülmediği için adına yaraşmaktadır diyebiliriz (Saracoğlu 2004: 287; Yapıcıoğlu 2000: 59-60, 214-215; Hakeri 2003: 85).

gecetüten: *Gece* ve *tüt-en* ortacıyla oluşan bu bahçe bitkisi de adını özelliğinden almıştır. Kıbrıs ağzında tütme, güzel ve hoş kokmak anlamında kullanıldığını vurgulamalıyız. Geceleyin güzel kokusunu yayan bu beyaz çiçekli, dal ve gövdesi yumuşak dokulu bahçe ağaççığı. Geceütünün manilerde, edebi metinlerde kullanıldığını görmekteyiz: “Gecetüten desteyle / Güller, laleler öyle / Tüm sevenler barıştı / Cezam sonsuz mu söyle.” (Babutsa’nın Tiken, 50; Hakeri 2003: 113; Saracoğlu 2004: 301).

kokarağaç: Türkçe *kok-ar* (ortaç) ve *ağaç* sözcüklerinden oluşmuştur. Mayıs ayında açmaya başlayan küçük sarımsı çiçekleri kötü koktuğu için bu adı taşıyan bir ağaçtır (Yapıcıoğlu, 2004: 478-480). Kıbrıs Türk ağzlarında kokmak, kötü kokmak; tütme eylemiyse güzel, hoş kokmak anlamında olduğunu özellikle belirtelim. Böylece, ağacın adının niteliğine uygunluğu vurgulanmış olur.

kokarçalı: Türkçe *kok-ar*(ortaç) ve *çalı* sözcüklerinden oluşmuş birleşik sözcüktür. Kaynaklarda Kıbrıs’ın yerli ağaççıklarından olduğu, yaprakları ezildiğinde kötü kokan bitki olduğu belirlenmiştir (Yapıcıoğlu 2004: 238).

ölmez çiçek: Türkçe “*öl-mez* (ortaç) ve *çiçek*” sözcüklerinden oluşmuş birleşik sözcüktür. Diğer adının *samançiçeği* olduğunu ve demetler halinde toplanarak baş aşağı asılarak kurutulursa, yıllarca rengini yitirmeden saklanabileceği söylenmektedir. Ölmez çiçek adının da bu özelliğini yansıttığını sözlerimize ekleyebiliriz Halkın verdiği bu ad, nedenli yani nedene dayalı bir addır. Yalnızca bitkinin özelliğini yansıtmakla kalmamakta bitkiye çok yaraşmaktadır. (Vehbi 1991: 51).

4.Tamlamaların Dışında Kalan Birleşik Adlar:

Bu gruptaki birleşik yapıları terimler şöyle öbeklenebilir:

a)İki addan oluşmuş birleşik yapıları bitki adları:

altıntop: Her ikisi de Türkçe kökenli çekirdek sözcüklerden oluşmuş bitki adıdır. *Altın* (< ET. *altun* Clauson 1972: 131) *top* (Clauson 1972: 434) sözcükleri yepyeni bir bitkiye ad olmuştur. Çiçekleri yuvarlak, sarı topçuk biçimindeki çiçekleri olan dış mekân bitkisidir. Halkın verdiği bu ad, bitkinin çiçeklerini neredeyse göz önünde canlandırmakta ve Türkçenin anlatım gücünü yansıtmaktadır. *Kıbrıs akasyası* adıyla da anılan bu ağaç, çocuk tekerlemelerine değin girmiştir: “Altıntop, kimsede yok, bizde çok.” (Hakeri 2003: 8). Bilindiği gibi altıntop, Türkiye’de greyfrut (kızmemesi) bitkisi için kullanılmaktadır.

dildamak: Her ikisi de Türkçe kökenli (< ET. *tl* ve *tamgak*) iki organ adından yani iki çekirdek sözcükten oluşmuş bitki adıdır. Sıraotugillerden türlü renkte, güzel, kokusuz çiçekleri olan bitkinin Türkiye'deki yaygın adı *aslanağzı* olan bu bitkinin *diliçiklik* yanı sıra *anasına babasına pay veren* diye de adlandırıldığını, Kıbrıs'ta ayrıca *tavşandudağı*, *köpecik*, *gulicik*, *tavşanağzı* gibi başka adlarının olduğunu öğreniyoruz (Hakeri 2003: 76, Vehbi 1991:6). En yaygın adının dildamak olduğunu edebi metinlerde daha çok bu adın kullanıldığını söyleyebiliriz: “Ey saç şu küçük yüzde duvaklar gibisin, / Ey gövde neden kendini saklar gibisin? / Ey penceresinden türkü tutturmuş ağız, / Eller arasında dildamaklar gibisin.” (Arif Nihat Asya, Kıbrıs Rubâileri).

misafir ağaç: Arapça *misafir* ve Türkçe *ağaç* sözcüklerinden oluşan bu görkemli ağaç, botanikte Latince *jacaranda mimosifolia* adıyla yer almaktadır (Ceylan 2004: 123). Kıbrıs'ta *jakaranda*, *jakeranda* söylemleriyle de karşılaştığımız bu bulvar ağacı, baharda mavi-mor iri, gösterişli çiçekleriyle tanınmaktadır. Özellikle sonradan Kıbrıs peyzajına katıldığı için misafir ağaç adı verildiği düşünülmekte. Kaynaklarda vatani Arjantin ve Brezilya olduğuna ilişkin bilgi yer almaktadır. Yurt dışından gizlice getirilen başka fidanlara da misafir ağaç dendiğini gözlemlemekteyiz.

yerdenbahar: Türkçe *yer* ve Farsça kökenli *bahar* (< *bahâr*) sözcüklerinden oluşmuş birleşik sözcüktür. Bazı yemeklerde, balık pişirilirken yararlanılan ıtırli bitkidir. Halk arasında, şifalı bitki olduğundan ve çayının şeker hastalığında tedavi edici olduğundan söz edilmektedir.

b)Sözcük türünün kayması yoluyla oluşmuş birleşik yapıli bitki adları:

Temel göreviyle bir adı niteleyerek sıfat olan bir sözcüğün Kıbrıs ağızında bitki adı olabildiğini görmekteyiz:

ekşi Kıbrıs'ta “turunçgillerden limon ağacı ve onun meyvesi” için kullanılmaktadır. Pazarda “Bir kilo ekşi” isteyen müşteri, gerçekte bir kilo “limon” istemiş olmaktadır. “Ekşi ektim gül bitti” dizesi de bunun kanıtıdır (Hakeri 2003: 86, Saracoğlu: 288).

acı ekşi: Kıbrıs'ta ‘turunç ağacı ve onun meyvesi’ için kullanılmaktadır (Hakeri 2003: 86, ekşi maddesi). Bu kavram, *afacan ekşi* “çok keskin ekşi (turunç, limon)” biçiminde de kullanılmaktadır. *Afacan* “limon veya sirke tadında olan” (Saracoğlu 2004: 258, Yorgancıoğlu 2000: 519) biçiminde insandan doğaya aktarılmış anlamıyla kullanıldığını sözlerimize ekleyelim. “Afacan ekşidir erik!” biçiminde kullanılmaktadır.

c)Eksiltili anlatıma uğramış olan bitki adları:

çiçek: Kıbrıs'ta *çiçek* sözcüğü çok anlamlıdır, hem “çiçek lahanası (karnabahar)” hem de “kabak çiçeği” yerine yaygın olarak kullanılmaktadır. Pazarda “Buraşdaki çiçeği isterim.” diyen müşteri, “karnabahar” istemiştir. Bu, çiçek lahanası yerine kullanılmış bir eksilteli anlatım örneğidir. Aynı sebze için garnabit (karnabit) de kullanılmaktadır. Ayrıca çiçek, “kabak çiçeği” yerine eksilteli olarak kullanılmaktadır. “Akşama çiçek dolması var.” diyen ev hanımı ya da lokantacı, kabak çiçeği dolmasından söz etmektedir.

günaydın: (**günaydın çiçeği** yerine eksilteli kullanım örneği olarak görüyoruz) Temel anlamıyla “daha çok sabahları kullanılan bir esenleme sözü” olarak kullanılmaktayken günaydın sözcüğüne Kıbrıs'ta “Koyu pembe çiçekli, et yapraklı süs bitkisi, püsücırmağı” anlamı da eklenmiştir (Hakeri 2003: 135). Bilindiği gibi, *günaydın* birleşik yapılı bir ilişki sözüdür, cümle niteliğindeyken “**Gün**(ünüz) **aydın** olsun.” iyi dilek sözü olarak kalıplaşmış, kısacası eksilteli biçimiyle dile mal olmuş ve bir çiçeğe ad olmuştur.

d)Özel addan kaynaklanan bitki adları:

Cemile, rüstempaşa gibi bitki adları birer özel adken genelleşerek bitkiye ve onun çiçeklerine ad olmuştur.

alevkayası sinekkapanı: T. *alev* (Tietze 2002: 150), T. *kaya* ve *sinekkap-an-ı* (T. ortacın kalıcı adı oluşturmasıyla) yepyeni bir bitki adı doğmuştur. Sözüün özü, Gazimağusa-Lefkoşa arasında Değirmenlik'e yakın *Alevkayası* yer adı, bir sinekkapana ad olmuştur (Yapıcıoğlu 2000: 256). *Alevkayası*'nın da adını kızılımsı kayasından aldığı bilinmektedir.

cemile:Yapı bakımından incelediğimiz Arapça kökenli ve ‘güzel hanım’ anlamındaki cemile, yaygın adı begonvil olan, Anadolu'da bazı yörelerde *gelinduvağı*, *konsolos çiçeği* (Ceylan 2004: 69) adlarıyla da anılan kırmızı, mor, pembe, beyaz çiçek açan bir tür sarmaşık bahçe bitkisidir. Cemile, bir özel adken genelleşerek sarılıcı bitki ve onun çiçeğine ad olmuştur. Gül, yasemin, menekşe, nergis gibi çiçek adı hanımlara ad olurken tam tersi bir eğilimle cemile, kişi adından bitkiye aktarılmıştır. Çok eski bir adlandırma olduğu söylenegelmektedir.

isadikeni: İğne gibi yaprakları, sarımsı çiçekleriyle dış mekân ağacı olan terimin ne İsa ne de diken sözcüğüyle doğrudan bağlantısı vardır. Botanik terimi *parkinsonya aculeata* için Kıbrıs halkı, isadikeni demeyi seçmiştir.

medoş lalesi: (Lefkoşa surlar dışında Medoş olarak bilinen yörenin adından) Medoş, Tepebaşı, Çamlıbel civarında yetişen koruma altına alınmış lale (*Tulipa cypria*). Birçok kaynakta endemik bitki olarak gösterilmiştir (Hakeri 2003: 213).

pakistan geceleri: Güzel kokulu küçük, beyaz çiçekleriyle tanınan bu bahçe bitkisinin “Batı Hint adalarından yayıldığı, İngilizcesinin Pakistani Night, Indian Night” olduğu ileri sürülmektedir (Yapıcıoğlu 2004: 481).

rüstempaşa: Özel addan kaynaklanan bitki adlarından birine de rüstempaşa örnek verilebilir. Botanikte zinya (zinnia), Anadolu’da *kirli hanım* adıyla tanınan bahçe ve saksı çiçeği, Kıbrıs ağzında *rüstempaşa* diye adlandırılmaktadır (Saracoğlu 2004: 341; Hakeri, 2003: 250). Böylece kişi adı bahçe bitkisine aktarılmıştır. Bu gelenek, yer adlarında da görülmektedir.

SONUÇ

Adbilimi (onamastik) dallarından bitki adlarını araştırırken Kıbrıs halkının ad verme gücünü, bitkinin özelliklerinden, ilginç bağdaştırmalardan büyük ölçüde yararlandığını görüyoruz. Ebedenölmez, ekşilice, gecetüten, saatçik gibi bazı adları, bitkinin niteliğine ilişkin ipucu verirken; bazıları da (altıntop, dildamak, kaşıkçiçeği, tülçiçeği, yelkençiçeği... gibi) bitkinin görünümünü sözcüklerle resim çizercesine göz önünde canlandırarak yetenekte ve düzeydedir.

Halkbilimcilerinin çalışmalarından ve halktan bitki adlarını derlemeye çalışmanın da zor yanları var kuşkusuz. Ancak bu tür çalışmaların zaman içinde olgunlaşacağı; emek, sabır, zaman ve çabayı gerektirdiği bilinmektedir. Bazen bir bitkinin adını öğrenebilmek uzun zaman aldı. Kaynak kişilerden topladığımız verilerin adları bölgeden bölgeye değiştiğinden ve bazen de yazılı kaynaklarda yer almadığından, ayrıca üniversitelerde botanik bölümleri bulunmadığından, Latince adlarının bazen kaynaklarda farklılığı yüzünden çalışmada zorlandığımı söyleyebilirim. Bütün olumsuzluklara karşın, alan çalışmasının zaman içinde olgunlaşarak çeşitleneceğine inanmak istiyorum.

Yalnızca tek kaynaktan yer alan, sözlü kültürde de pek bilinmeyen bitki adları daha çok veri toplamak amacıyla şimdilik bu yazının kapsamı dışında tutuldu. Halkın ad verme eğilim ve gücünü gösteren bitki adlarının üzerinde zaman içinde daha çok veri toplayarak, botanikçilerle iş birliği yaparak araştırmaların derinleşeceğini düşünüyorum. Kaynaklara göre, “Kıbrıs, yaban çiçekleri bakımından Akdeniz’in en zengin bölgelerindendir. Yabancılar bu zenginlikler karşısında hayrete düşmektedir.” (Yapıcıoğlu 2000: XIII).

Bazı kaynaklarda ful, yasemin gibi bahçe ağaççıkları da “Kıbrıs’a özgü süs bitkisi.” olarak gösterilmişse de (Kıbrıs Türk Ağzına Özgü Sözcükler, s. 41, 102); ancak Türkiye’de bilinmekte ve genel sözlüklerde madde başında yer almaktadır. Örneğin ful, dış mekân süs bitkisidir ve Latincesi “Casmin sambac” olarak verilmiştir (Dil Derneği Türkçe Sözlük 1998: 469, TDK Türkçe Sözlük 2005: 718). Yasemin de Lat.

Jasminium biçiminde verilmiş ve gezgin bir terim olarak gösterilmiştir (Baytop, 1994). Sözün özü bu tür yargılara ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

Ayrıca kökeniyle, yapısıyla ilgili doyurucu bilgi bulamadığımız tek kaynakta karşılaştığımız ya da farklı verilere ulaştığımız bitki adları da var. Bunlarla ilgili yeni çalışma ve değerlendirmelerle yepyeni bilgilere ulaşacağımızı umalım. Birçok uygarlığın ebru gibi kaynaştığı Kıbrıs'ta halkın söz türetme ve kavramlaştırma gücünü görmek olası. Ayrıca halkın kültürü, değer yargıları, dünyaya bakışı, gelenekleri ve birçok özelliği söz varlığına yansımaktadır. Bu nedenle bitki adlarının kökeninin, yapısının zamanla ekip çalışmasıyla aydınlanacağını umalım ve dileyelim.

KAYNAKÇA:

- Baytop, Turhan, (1994), *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları:578.
- Ceylan, Gürkan, (2004), *Dış Mekân Süs Bitkileri ve Peyzajda Kullanımları*, İstanbul: Flora Yayınları.
- Clauson, Sir Gerard, (1972), *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Dedeçay, Servet Sami, (1995), *Kıbrıs'ta Kokulu Bitkiler ve Bunların İhtiva Ettiği Kokulu Yağlar ve Sağaltıcı Özellikleri*, Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Yayınları:11.
- Devellioğlu, Ferit, (1970), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Doğu Matbaası.
- Dil Derneği, (1998), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Dil Derneği Yayınları:9, Kurtuluş Basımevi.
- Dönmez, Yusuf, (1985), *Bitki Coğrafyası*, İstanbul: İstanbul Ün. Coğrafya Enstitüsü Yayınları:3213, Güryay Matbaacılık.
- Eren, Hasan, (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Hakeri, Bener Hakkı, (2003), *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*, Gazimağusa: KKTC, SAMTAY Vakfı yayınları:8.
- Kıbrıs Türk Ağzına Özgü Sözcükler*, (2006), Lefkoşa: OK-DER Yayınları:1.
- Kıbrıs Türk Biyologlar Doğayı Araştırma ve Koruma Derneği, (2003), *Kanlıdere ve Asidere Florası*, Lefkoşa: Oriza Ltd.
- Saracoğlu, Erdoğan, (2004), *Kıbrıs Ağzı*, Lefkoşa: Ateş Matbaacılık.
- TDK, (1993), *Derleme Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:211/8 Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TDK, (1969), *Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:212/4 Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- TDK, (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:549.
- Tietze, Andreas, (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, İstanbul-Wien: Simurg Kitapçılık:56.
- Tor, Gülseren, (2004), *Mersin Ağzı*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 38.
- Vehbi, Vesile, (1991), *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Yaban Çiçekleri ve Tıbbi Bitkileri*, Ankara: Sistem Ofset.
- Yapıcıoğlu, İbrahim, (2000), *Kuzey Kıbrıs Yaban Çiçekleri*, İstanbul: Emir Ofset.
- Yapıcıoğlu, İbrahim, (2004), *Kuzey Kıbrıs Ağaç ve Ağaççıkları*, İzmir:Ege Üniversitesi Matbaası.
- Yorgancıoğlu, Oğuz, (2000), *Kıbrıs Türk Folkloru*, Mağusa